

Çin'in Orta Asya Politikası*

Özet

Bilgen SANAYIR**

Çin, ekonomik büyümesini ve siyasal gücünü artırabilmek için Orta Asya'da faal bir dış politika izlemektedir. Orta Asya devletlerinin Çin ile aralarındaki sınır sorunlarını çözmek ve diplomatik ilişkileri başlatmak için girdikleri diyalog, geçen on yıl sonunda 'Kapsamlı Stratejik Ortaklığa' dönüşmüştür. Coğrafi yakınlığını fırsata çeviren Çin, boru hatları ile bölge enerjisinin alıcısı ve bölgenin en fazla ticaret yaptığı ülkelerden biridir. Bu çalışmada, Çin'in Orta Asya devletleri ile kurduğu ilişkiler, ekonomi ve enerji temelinde şekillenen dış politika stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Dış Politika, Orta Asya, Ekonomi ve Enerji

China's Central Asia Policy

Abstract

In order to increase its economic growth and political power China has been pursuing an active foreign policy in Central Asia. The dialog which has been established to settle border disputes between China and Central Asian states and to maintain diplomatic relations with them has turned into 'Comprehensive Strategic Partnership' at the end of first decade. China transforms its geographical proximity to opportunity, which is the importeur of the Central Asia's energy resources through pipelines and the most preferred trade partner of these countries. In this study, the relations that China has established with Central Asia will be evaluated as a part of its foreign policy strategy which has been shaped on the base of economy and energy.

Keywords: China, Foreign Policy, Central Asia, Economy and Energy

Yeni bin yılla birlikte yükselen bir güç olarak uluslararası sistemde varlığını gösteren Çin Halk Cumhuriyeti¹ geçen ilk on yıllık dönem sonunda küresel bir aktör olarak etkisini gittikçe artırmaktadır. Dünyanın en kalabalık ülkesi ve en büyük ikinci ekonomisi olan Çin, ekonomik büyümesini devam ettirebilmek ve siyasal gücünü artırabilmek için faal bir dış politika izlemektedir.² Özellikle gelişen ekonomisiyle orantılı olarak, artan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu ve Afrika bölgesinin yanı sıra komşu Orta Asya coğrafyasına da yönelmektedir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'dan oluşan Orta Asya bölgesi sahip olduğu enerji ve maden kaynakları ile jeostratejik önemi sayesinde uluslararası sistemde küresel güçlerin dikkatini çeken bir merkez haline gelmiştir. Bağımsızlıklarından sonra bu beş Orta Asya devleti ile Çin arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Sovyetlerden kalan sınır sorunlarını çözerek sınır güvenliğini sağlamak Çin'in Orta Asya ilişkilerinde öncelikli politikası olmuş, daha sonra ise gelişen

* Bu makaleyi dilsel olarak düzeltmek suretiyle gelişmesine katkıda bulunan Hocam Doç. Dr. Fahri Türk'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

** Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı, e-mektup: bilgensanayir@hotmail.com

¹ Bundan sonra bu çalışmada "Çin Halk Cumhuriyeti" kullanımı yerine "Çin ve Pekin" tercih edilecektir.

² Kasım, Kamer, Başat Güç(ler) Değişecek mi? Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK, 03.02.2014, <http://www.usak.org.tr/print.php?id=2223&z=6>, (05.05.2014).

ilişkilerle birlikte bölge güvenliğini ve ekonomik işbirliğini sağlamak amacıyla hareket etmiştir. Petrol ve doğal gaz hatları, demiryolları, hava yolları gibi kanallarla Orta Asya ve Çin arasında sıkı bağlantılar kurulmuştur. 1992 yılında bölgenin beş devletiyle diplomatik ilişkiler kuran Çin, 2012 yılına gelindiğinde yüzde yüzlük bir artışla 46 milyon dolarlık ticaret hacmine ulaşmıştır.³ Pekin, ikili anlaşmalar ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) aracılığıyla bölgeye büyük finansal ve enerji yatırımlarında bulunmuştur. Örneğin, Çin son yıllarda bölgede; Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattı, Kazakistan'dan Çin'e çekilmiş petrol boru hattı, Özbekistan ile enerji ulaşımı ve iletişim yatırımları, Tacikistan'da yeni yolların ve tünellerin yapımı, Çin ile Kırgızistan'ı birbirine bağlayan yolların genişletilmesi gibi birçok yatırıma imza atmıştır. Bunun yanı sıra Orta Asya, Çin mallarının tüketildiği önemli bir pazar haline gelmiştir.⁴

Bütün bu ekonomik ilişkilerin haricinde, bölge ülkeleri ile Çin arasında kültürel, politik, diplomatik ve tarihsel bağlar da bulunmaktadır. Orta Asya devletlerinin her biriyle karşılıklı diplomatik ilişkilerin sürmesinin yanı sıra kültür ve eğitim alanında da çok boyutlu ilişkiler kurulmuştur. Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da Konfüçyüs Enstitüleri,⁵ Çin dil okulları bulunmakta, çeşitli kültürel programlar uygulanmaktadır. Ayrıca 2010 yılında Şangay İşbirliği Üniversitesi⁶ projesi başlatılarak eğitim alanında yeni bir işbirliği modeli oluşturulup, öğrenci değişim programları uygulanmaya başlanmıştır.

Çin ve Orta Asya arasındaki çok yönlü ilişkiler aynı zamanda Pekin yönetimine Sincan-Uygur Özerk Bölgesini kontrol altında tutmasında da yardımcı olmaktadır. Çin'in kuzeybatısında bulunan Sincan Bölgesinde yaşayan Uygur Türklerinin, Kırgızistan ve Kazakistan ile kültürel ve tarihi bağları bulunmakta ve bu ülkelerde de Uygur Türkleri yaşamaktadır. Sincan Bölgesinde Orta Asya devletleri gibi bir bağımsız devletin ortaya çıkmasını engellemek, Çin'in iç ve dış politika önceliklerinden biridir.⁷

Orta Asya aynı zamanda Çin, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) gibi küresel güçlerin çıkarlarının çatıştığı bir bölge konumundadır. Çin'in Orta Asya politikasında ekonomi, enerji, güvenlik etkenlerinin dışında diğer küresel güçlerle yarışının da etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Orta Asya'nın, zengin enerji kaynaklarına sahip olması bölgedeki stratejik mücadelenin temel nedeni olarak gösterilmektedir. Çin'in Orta Asya politikalarını sadece bu çerçevede ele almak yetersizdir. Bu açıdan yapılan analizler ayrı bir çalışmanın konusu olduğundan bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur. Esasında bütün bu etkenler göz önünde bulundurularak sorulması gereken "Çin'in Orta Asya ile ilişkilerini etkileyen temel dinamiklerin neler olduğu?" sorusudur.

³ Jiao, Wu ve Yunbi, Zhang, Xi proposes a 'new Silk Road' with Centrail Asia, 08.09.2013, http://www.chinadaily.com.cn/sunday/2013-09/08/content_16952160.html, (06.05.2014).

⁴ Alperen, Ümit, Şanghay İşbirliği Örgütü Türkiye İçin Bir Alternatif midir? 25.12.2013, <http://www.bilgesam.org/incele/117/-sanghay-isbirligi-orgutu-turkiye-icin-bir-alternatif-midir/>, (06.05.2014).

⁵ "Çince öğretmek ve Çin kültürünü tanıtmak için dünyanın dört bir tarafında kurulan Konfüçyüs Merkezlerinin sayısı 350'yi geçmiştir. Çin'in hedefi bu sayıyı 2015'te 500'e çıkartmaktır." Bu konuda ayrıntılı olarak bkz., <http://turkish.cri.cn/882/2012/10/09/1s143527.html>, (02.06.2014).

⁶ Şangay İşbirliği Üniversitesi, örgüte üye devletlerin üniversiteleri arasında kurulan bir eğitim ağı şeklinde nitelendirilebilir. Bu eğitim kurumu 2008 yılında kurulmuş ve bir yıl sonra katılımcı ülkelerin önde gelen 53 üniversitesi ile işbirliği yapılarak yeniden düzenlenmiştir. <http://www.enu.kz/tr/kazanma/doktora/cift-diplomali-egitim/cift-diplomali-egitim-programi/>, (12.05.2014).

⁷ Dauliatova, Şahzada, Çin'in Doğu Türkistan Politikası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007, s.69.

Bu çalışmanın hipotezi Çin'in Orta Asya politikasını (bağımlı değişken) belirleyen temel faktörlerin ekonomi ve enerji (bağımsız değişken) odaklı olduğudur. Her ne kadar güvenlik olgusu da bağımsız değişkenlerden biri olarak sayılabilirse de sadece çalışmayla ilgisi dâhilinde ele alınacaktır.

Bu çalışmanın hipotezini teyit etmek için Çin'in dış politika anlayışı açıklandıktan sonra bu ülkenin Orta Asya'ya yönelik politikaları incelenecektir. Özel olarak ise Çin'in enerji ihtiyacının ve ekonomik ilişkilerinin Orta Asya'ya yönelik politikalarının şekillenmesinde ne derece etkisi olduğu sorgulanacaktır.

Çin'in Orta Asya politikası üzerine akademik yazında İngilizce birçok makale, kitap bulunmaktadır. Buna karşın, Türkçe yazılmış kaynaklar az sayıda ve konuyu yüzeysel olarak ele alınmıştır. Bu çalışma, Türkçe yazında mevcut olan eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Yapılan yazın taramasında, Çin'in Orta Asya devletleriyle daha sıkı ilişkiler kurmasının başat nedenlerinin güvenlik, enerji ve ekonomi olduğu gözlenmiştir. Güvenlik konusunda sınır sorunlarının ilk kurulan diplomatik ilişkiler sonrasında geçen on yıllık süreçte özellikle Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kurulmasıyla birlikte çözümlendiği görülmektedir. Diğer bir güvenlik sorunu olan Uygur Türklerinin bağımsızlık talepleri ise bu çalışmanın sınırlarını aşacak şekilde tarihi bağlamda değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir sorundur.

Dış Politika

Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin'in hızlı yükselişi, 'barışçıl kalkınma' politikası ile doğru orantılı olarak artmıştır. Uluslararası sistemde 'Çin tehdidi' algısını kırabilmek için 'dünya ile uyum' söylemi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca 'iyi komşuluk politikası' ile hem devletlerle, hem de uluslararası örgütlerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.⁸ Dünya Ticaret Örgütü'ne 2001 yılında üye olan Çin, 1986 yılında uluslararası organizasyonlarda 30 olan üyelik sayısını 2009'da 53'e çıkarmıştır.⁹

Çin'in dış politikasının temelleri 1954 yılında 'Barış İçinde Bir Arada Yaşama' sloganı çerçevesinde belirlenen beş ilkeye dayanmaktadır: Bu ilkeler; karşılıklılık temelinde egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık ve birbirlerinin içişlerine karışmama, eşitlik ve yarar şeklinde ortaya konulabilir.¹⁰ 1980'li yıllarda ise Çin'in dış politikasını belirleyen temel unsur ekonomik kalkınması olmuştur.¹¹ Deng Xiaping liderliğinde dış yatırımın ve ticaretin başlamasıyla birlikte dış dünyaya açılma politikası uygulanmaya başlanmış, kendisine tehdit olmadığı sürece ülkenin modernleşme çabalarına yardımcı olan her ülkeyle, ideolojik ya da sistemsel farklılıklara bakmaksızın iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.¹² Deing tarafından 'barışçıl gelişme' olarak adlandırılan bu söylem, 2003 yılına geldiğinde 'barışçıl kalkınma' şeklinde Çin'in dış politikası olarak

⁸ Ming-te, Hung, ve Liu, Tony Tai-Ting, China's Foreign Policy in Central Asia, USAK, Cilt: 5, Sayı: 10, 2010, s. 93, https://www.academia.edu/719943/Chinas_Foreign_Policy_in_Central_Asia, (01.05.2014).

⁹ Cho, Hyun-Binn, The 'China Alternative'? Chinese Counter-Norms and China's Offensive and Defensive Soft Power Asia Pacific: Perspectives, Kasım 2011, s. 161, http://usf.usfca.edu/pac_rim/new/research/perspectives/app_v10n2_Cho.pdf, (01.05.2014).

¹⁰ Nathan, Andrew J., Principles of China's Foreign Policy, http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_forpol_principles.html, (06.05.2014).

¹¹ Medeiros, Evan, S., Chia's International Behavior, Activism, Opportunism, and Diversification, RAND Project Air Force, United States, 2009, s. 50-51, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG850.pdf, (06.06.2014).

¹² Zhimin, Chen, Nationalism, Internationalism and Chinese Foreign Policy, Journal of Contemporary China, (2005), 14 (42), February, s. 46, <http://www.cewp.fudan.edu.cn/attachments/article/68/Chen%20Zhimin,%20Nationalism,%20Internationalism%20and%20Chinese%20Foreign%20Policy.pdf>, (01.06.2014).

yeniden formüle edilmiştir. Barışçıl kalkınma, uluslararası sistemde askeri rekabet yerine bölgesel ya da devletlerarası ikili işbirliğine dayanan barış içinde ekonomik gelişmeyi hedefleyen bir stratejidir.¹³ 2005 yılında ise 'uyumlu dünya' söylemi ile Çin'in dış politikasının yeni stratejisi belirlenmiştir. Bu strateji "devletlerin eşitliğine ve karşılıklı güvenine dayanan, genel güvenliğin sağlanabildiği, medeniyetlerin çeşitliliği temelinde genel refahı sağlayacak bir dünya inşa etmek için Çin'in daha faal bir dış politika izlemesi düşüncesini" içermektedir.¹⁴ Çin, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini bu ilkeler ve stratejiler temelinde şekillendirmeye gayret etmektedir.

ABD ve AB'nin aksine Çin, Orta Asya ülkelerindeki demokratik hak ihlallerini, kalkınma politikalarını ve sosyal sistemlerini söz konusu devletlerin, iç işleri sayıp görmezden gelmektedir. Bu durum Çin'in bölge ülkeleriyle daha kolay işbirliği kurmasını sağlamıştır. Bölgede, Rusya'nın Orta Asya devletlerini kendi hegemonyası altına alma çabalarının aksine Çin'in hegemonik söylemlerden ve tutumlardan uzak durmaya çalışması, Orta Asya devletlerini Çin'e yaklaştırmaktadır.¹⁵ Çin'in yabancı ülkelere yaptığı yardımlar karşılığında demokratik gelişme gibi politik karşılıklar istememesi, kendi dış politika ilkelerinin bir sonucudur. 'Batı modeline karşılık, ekonomik büyüme ve politik istikrar sağlayan "Çin modelinin" alternatif bir model olması¹⁶ Çin'in, birçok devletle daha verimli diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmasını sağlamıştır.

Çin'in dış politikasını etkileyen unsurlardan biri de içinde bulunduğu coğrafyasıdır. Dünyada en çok komşusu bulunan ülke konumundaki Çin'in, kara sınırları 22 bin kilometre, deniz sınırı ise 18 bin kilometredir. Çevresinde dünya nüfusunun yüzde 40'ını oluşturan 29 ülke bulunmaktadır ve 15 ülke ile sınırı vardır. Çevre ülkeleri, Çin'le karşılıklı çıkar temelinde önemli ekonomik işbirliği yapmaktadırlar. Bu ülkelerle yapılan ticaret, Çin'in toplam ticaret hacminin yüzde 60'ını oluştururken, Çin'in çevre ülkelerin toplam dış ticaretindeki payı yüzde 70'e tekabül etmektedir. Bu nedenlerle Çin'in ekonomik kalkınması, çevre ülkelere yeni fırsatlar yaratırken, benzer şekilde çevre ülkelerin refah düzeyi de Çin'in kalkınmasından etkilenmektedir. Güvenlik bakımından çevre ülkeleri, Çin'in toplumsal istikrarını ve etnik barışını sağlayan bir dış duvar gibidir.¹⁷ Çin'in yürütmüş olduğu komşularla işbirliği politikasının temelinde bölge güvenliğinin ve ekonomik ilişkilerin ön planda olduğu söylenebilir.

¹³ Lexian, Fang, Is China's Foreign Policy Becoming Less Ideological?, Paper for International Workshop on "Regional Governance: Great China in the 21. Century" Oct. 24-25, 2003, University of Durham, UK, s. 6-7, <https://www.dur.ac.uk/resources/china.studies/ischinasforeignpolicybecominglessideological.pdf>, (06.06.2014).

¹⁴ Çin'in uyumlu dünya stratejisinin normatif özelliklerini ve amaçlarını ne derece gerçekleştirdiği bu çalışmanın sınırlarını aştığı için yer verilmemiştir. Bu konuda görüşler için Zhimin, Chen International Responsibility and China's Foreign Policy adlı çalışması okunabilir ayrıca bkz. Duchatel, Mathieu, ve Brauner, Oliver, Oct.12. Harmony or Discord? Foreign Policy Implications of China's Upcoming Party Congress, http://www.sipri.org/media/newsletter/essay/Brauner_Duchatel_Oct12, (06.06.2014).

¹⁵ Swanström, Niklas, China and Greater Central Asia: New Frontiers?, Silk Road Paper, December 2011, The Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, s. 23, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1112Swanstrom.pdf>, (01.05.2014).

¹⁶ Zhao, Suisheng, Chinese Foreign Policy as a Rising Power to Find Its Rightful Place, Perceptions, Spring 2013, Volume XVIII, No: 1, s. 108, <http://sam.gov.tr/tr/chinese-foreign-policy-as-a-rising-power-to-find-its-rightful-place/>, (01.05.2014).

¹⁷ Ekrem, Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Yayın No: 04, 2011, s. 13. http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf, (06.05.2014).

Orta Asya Politikası

Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte Sovyetlerden miras kalan sınır tartışmaları alevlenmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin bölgedeki çıkarlarını yeniden tarif ederek her ülkeyle ayrı ayrı ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Bu bağlamda eğilmek durumunda kaldığı ilk konuda sınır sorunu olmuştur. Orta Asya ülkelerinin yaşadığı hızlı sosyal ve siyasal dönüşümler, bunların getirdiği sorunlar ve dış etkilere açık olmaları, Çin ile bu ülkeler arasındaki sınır sorunlarının çözülmesinin zamana yayılmasına neden olmuştur. 1997 yılına kadar Çin tam anlamıyla sınır güvenliğini sağlayamamıştır.¹⁸

Çin, Ocak 1992’de Orta Asya ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kumuş, yılın ilk yarısında çift taraflı olarak Kazakistan ve Kırgızistan ile sınır sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Ancak daha sonra ikili görüşmeler yapmak yerine Rusya’nın da katıldığı çokuluslu görüşmelerin yapılmasına karar vererek 4 (Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) + 1 (Çin) olarak bilinen görüşme formülünü oluşturmuştur. Bu 4+1 formülü 1993’ten sonra, güven inşası/ silahların azaltımı ve sınır belirleme amacına hizmet eden iki düzenli komiteye dönüşerek daha sonra ortaya çıkacak Şangay Beşlisi’nin temeli atılmıştır.¹⁹

Nisan 1996’da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında karşılıklı güven artırıcı anlaşmaların imzalanmasından sonra sınır sorunlarını çözüm için somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Bundan bir yıl sonra ise söz konusu devletler, askeri güçlerin sınır bölgelerinden azaltılması yönünde anlaşmışlardır. Çin açısından sınır güvenliğini kontrol altına alma düşüncesi Orta Asya bölgesine yönelmesinin temel nedenlerinden biridir. Çünkü sınır güvenliği demek Sincan Uygur Özerk Bölgesinin güvenliği anlamına gelmektedir. Orta Asya’da beş yeni devletin bağımsızlıklarını kazanmaları, kendilerini “Orta Asya’nın altıncı halkı” olarak gören Uygurların bağımsızlık için tetikte beklemeleri, Çin’in endişelenmesine yetmiştir.²⁰ Orta Asya ülkelerinde önemli bir Uygur nüfusunun olması ve bağımsızlık taleplerinin Orta Asya halklarından destek görmesi Çin’i tedirgin etmektedir.²¹

Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan’la sınırları olan Sincan Bölgesi Çin’in en önemli stratejik noktasıdır. Burada kurulacak bağımsız bir devlet Çin’in bu ülkelerle komşuluğunu kopartacaktır.²² Ayrıca Sincan bölgesi zengin hidrokarbon ve maden rezervleriyle önemli bir enerji üretim noktasıdır.²³ Çin, Sincan’da yaşayan Uygur halkının kültürel, tarihi, etnik, dilsel ve dinsel bağları bulunan Orta Asya’nın diğer halklarıyla iletişime geçmesini istememektedir. Bu yüzden hem bölge devletleriyle sınır güvenliğini sağlamaya hem de Sincan bölgesini ulusal

¹⁸ 1998 yılında Kazakistan ile Çin arasında imzalanan anlaşma ile 1,700 kilometrelik sınır tespit edilmiştir. Kırgızistan ile 1999 yılında 858 km’lik sınır tespit edilmiş, etnik çatışmalardan dolayı Çin tarafı sınırı kapatmıştır. Tacikistan’da yaşanan iç savaştan sonra 1999 yılında ise 1.000 kilometrelik sınır belirlenmiştir. Shen, Wenwen, China and its Neighbours: Troubled Relations, 01.03.2012, http://www.eu-asiacentre.eu/pub_details.php?pub_id=46, (01.05.2014).

¹⁹ Yardımcıoğlu, Mahmut, ve Koçarlan Hüseyin, Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:2012, Sayı:2, s.169.

²⁰ Laruelle, Marlene ve Peyrouse, Sebastian, Globalizing Central Asia: Geopolitics and the Challenges of Economic Development, M.E. Sharpe, New York, 2013, s. 28.

²¹ Marketos, Thrassy N., China’s Energy Geopolitics: The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia, Routledge Contemporary Chinas Series, New York, 2009, s. 11-13.

²² Bu ülkeler; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan’dır.

²³ Chang, Felix K., Fresh Perspectives on East Asia Future China’s Central Asian Power and Problems, s. 402-403, https://www.fpri.org/docs/Chinas_Central_Asian_Power_and_Problems.pdf, (06.05.2014).

ekonomiye eklemeye büyük önem vermektedir. Bu bağlamda Çin'in Sincan bölgesini kontrol etme ve Orta Asya'ya doğru ekonomik etkinliğini artırma gibi iki temel amacı olduğu söylenebilir.²⁴ Harita açık bir şekilde göstermektedir ki Sincan bölgesi Çin'i Avrasya'ya bağlayan tampon bir bölgedir.

Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya Federasyonu arasında 26 Nisan 1996 tarihinde Şanghay'da yapılan toplantıda 'Sınır Bölgelerindeki Askeri Alanlarda Güven Artırıcı Önlemlere İlişkin Anlaşma'nın imzalanması sonucunda Şangay Beşlisi olarak bilinen oluşum ortaya çıkmıştır. Böylece silahsızlanma ve güvenlik alanında işbirliğini içeren yeni bir bölgesel örgütlenmenin temelleri atılmıştır. Bu örgüte, 2001 yılında Özbekistan'ın katılmasıyla birlikte Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ortaya çıkmıştır. Örgütün temel amacı Çin tarafından "üç şeytan" olarak adlandırılan bölücülük, aşırıçılık ve terörizmin ile mücadele etmek olarak belirlenmiştir. Bölgesel bir örgüt olan ŞİÖ aynı zaman ABD'nin Orta Asya'ya yönelik emellerini dengelemeye yönelik bir örgütlenme olarak da değerlendirilmektedir.²⁵ Özellikle Rusya ve Çin'in birlikte hareket ederek ABD'nin bölgedeki etkinliğini kırmaya çalıştığı iddia edilmektedir.

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin Afganistan'a savaş açması aynı zamanda ABD'nin bölgeye girişinin ve yerleşmesinin de başlangıcı olmuştur. 2001 yılında ABD tarafından "stratejik rakip" olarak ilan edilen Çin,²⁶ 11 Eylül olaylarından sonra ABD ile bölgede ortak hareket etmeye başlamıştır. Çin yönetimi, ABD'nin Afganistan'daki askeri varlığından bir açıdan memnun kalmıştır. Çünkü Çin kendi toprakları içinde yer alan Müslüman Uygur Türklerinin Taliban tarafından kısıktıldığını düşünmekteydi.²⁷ ABD'nin İslamcı terörle mücadelesi ilk olarak olumlu karşılanmış ancak sonraları bölgede askeri üsler elde ederek kalıcı olmak istediğini göstermesi²⁸ Pekin ve Moskova'nın Washington'a karşı yaklaşımlarını değiştirmelerine yol açmıştır. ABD Afganistan'da 'teröre karşı savaş' söylemiyle Kırgızistan ve Özbekistan'da askeri üsler kurmuş ve bölgeye yerleşme imkânı bulmuştur.²⁹ Böylece Çin, Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini şekillendirirken bölgedeki ABD varlığını dikkate almak durumunda kalmıştır. Çin, ŞİÖ'yü bölgede ABD ve NATO'ya karşı bir güç³⁰ unsuru olarak yapılandırmaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle bölgedeki çıkarlarını korumak için ŞİÖ'yü askeri ve politik bir araç olarak kullanmaktadır.

²⁴ Clarke, Michael, China and the Shanghai Cooperation Organization: The Dynamics of "New Regionalism," "Vassalization," and Geopolitics in Central Asia, (Ed.) Emilian Kavalski, The New Central Asia The Regional Impact Of International Actors, World Scientific Publishing, London, 2010, s.118.

²⁵ Horta, Loro, The Shanghai Cooperation Organization (SCO): An Asian NATO?, Asia Pasific: Perspectives, Volume VIII, Number 1, June, 2008, http://usf.usfca.edu/pac_rim/new/research/perspectives/app_v8n1_horta.pdf, (06.05.2014).

²⁶ Çolakoğlu, Selçuk, Çin'in Orta Asya Polikası (1991-2007), Demirtepe, M. Turgut, (der.) Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası, USAK Yayınları, Ankara, 2008, s. 158.

²⁷ Güneş, Ergin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları, E-Journal Of New World Sciences Academy, 2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 4C0095, s, 350, http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyaları/NWSA-4783-2-4.pdf, (06.05.2014).

²⁸ Çolakoğlu, Selçuk, 11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri, s. 45, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yC7Rs651dAHbXQIUf9YCKm8ZOkVD.pdf>, (06.05.2014).

²⁹ Bahadır, Tural, Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya ve "Yeni Büyük Oyun", Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Ocak 2014, Cilt: 5, Sayı:1, s. 15-16, http://www.esbadergisi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=67&lang=tr, (06.05.2014).

³⁰ Roney, Tyler, The Shanghai Cooperation Organization: China's NATO?, 11.09. 2013, <http://thediplomat.com/2013/09/the-shanghai-cooperation-organization-chinas-nato-2/>, (06.05.2014).

Ekonominin Önceliği

Çin'in Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde bu ülkenin yapmış olduğu doğrudan yatırımlar ve enerji alanındaki projeler büyük bir öneme sahiptir. Çin, ŞİÖ vasıtasıyla Rusya'nın Orta Asya'daki siyasi, ekonomik, askeri etkisini kırmayı amaçlamaktadır. Pekin 2001'den sonra ekonomik büyümesine paralel olarak coğrafi yakınlığın verdiği olanakları da kullanarak Orta Asya devletleriyle çok boyutlu ekonomik ilişkiler geliştirmiştir. Bu işbirliğinin bir "kazan-kazan" durumu meydana çıkardığı yolunda yorumlar yapılmaktadır.³¹ Böylece Çin bölgede Rusya'ya karşı denge unsuru olarak ekonomik büyümesini sağlarken, Orta Asya devletleri Rusya'nın yörüngesinden kurtulup bağımsız hareket edebilme şansını yakalamaktadırlar. Çin, Orta Asya devletlerinde sanayi yatırımlarını artırdıkça ve bu devletlerin ekonomik gelişmesine katkı sağladıkça bölgeye daha iyi nüfuz edebileceğine inanmaktadır.³²

Dış Ticaret

Çin'in, dış ticarete Rusya'ya alternatif olarak değerlendirilmesi ve Çin'in batı bölgelerinin kalkınm proqramları kapsamında Orta Asya ile sıkı ilişkiler kurması sonucunda son on beş yıl içinde Çin ile Orta Asya arasındaki ticaret hacmi ivme kazanmaya başlamıştır.³³ Bunların haricinde Çin'in artan enerji ihtiyacına bağlı olarak enerji çeşitliliğini artırmaya yönelik politikaları da önemli rol oynamaktadır.

Çin ile Orta Asya ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi her geçen yıl artmaktadır ki bu ülkelerin en çok ithalat yaptığı ülke yüzde 32'lik oranla Çin'dir. En fazla ihracat ortağı ise yüzde 37,9'la Avrupa Birliği olup, Çin yüzde 25,3'le ikinci sırada gelmektedir.³⁴ Ancak Orta Asya ülkeleriyle yapılan toplam ticaret Çin'in genel ticareti içinde yüzde biri bile bulmamaktadır.

Yatırımlar

Dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumunda olan Çin, büyüyen ekonomisi ve artan enerji ihtiyacı bağlamında Orta Asya üzerindeki ekonomik etkisini artırmaktadır. Bölge Çin'in Avrupa'ya karadan ulaşımını sağladığından bu ülkenin ihracatı açısından büyük bir öneme sahiptir. Orta Asya'nın en büyük ticari ortağı konumunda olan Çin'in Özbekistan dışındaki dört Orta Asya ülkesiyle toplam dış ticaret hacmi, söz konusu ülkelerin Rusya ile mevcut dış ticaret hacimlerinin 2-3 katına karşılık gelmektedir. Söz gelimi, 2010 yılında Kazakistan'daki doğrudan yabancı yatırımlarda Çin Rusya'yı geçmiştir. Bu ülkede Rusya 2012 yılında 392,8 milyon dolarlık yatırım yaparken, Çin'in yatırımları 2 milyar doları bulmuştur. Diğer yandan Rusya 2011'de Kırgızistan'da 3,9 milyon dolar yatırım yaparken, Çin 131,7 milyon dolarlık yatırım gerçekleştirmiştir.³⁵ Çin'in Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile dış ticaret hacmi 2013 sonu

³¹ Sulemein, Usen, Energy in Central Asia: Balance, Not a Great Game, 14.02.2014, <http://nationalinterest.org/commentary/energy-central-asia-balance-not-great-game-9882>, (15.05.2014).

³² Bergsagger, Henrik, China, Russia and Central Asia: The Energy Dilemma, FNI Report 16, 2012, s. 10. <http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1612.pdf>, (01.05.2014).

³³ Rabakkand, Gael ve Andresy, Agnes, Why should trade between Central Asia and China continue to expand?, Springer-Verlag, 2007, <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10308007-0115-5>, (06.06.2014).

³⁴ Veriler için bkz, European Union, Trade in goods with Central Asia, European Commission, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/november/tradoc_151896.pdf, (06.06.2014).

³⁵ Yakobashvili, Temuri, A Chinese Marshall Plan for Central Asia, 16.10.2013, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12838-a-chinese-marshall-plan-for-central-asia?.html>, (06.05.2014).

itibarıyla 40 milyar dolara ulaşmıştır.³⁶ Orta Asya devletleri ile kurulan ticaret ilişkileri Çin'in yararına olduğu kadar bölge devletlerinin ekonomik çıkarlarına da hizmet etmektedir. Çin malları Orta Asya pazarlarını istila ederken, bölge devletleri ise Çin'e başta ağır metaller olmak üzere enerji ve tekstil ihracatı yapmaktadırlar.³⁷

Çin Başkanı Xi Jing, 3-13 Eylül 2013 tarihleri arasında Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a yaptığı gezide enerji, ticaret ve alt yapı alanında yaklaşık 48 milyar dolar değerinde çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Bu anlaşmalar aynı zamanda Çin'in boru hatları aracılığıyla 100 milyar metre küp doğal gaz ithalini de içermektedir. Ayrıca Çin mallarının Avrupa pazarına ulaşımını sağlayacak transit hatların yapımı da bu anlaşmaların içinde yer almıştır. Bu ziyaretle ekonomik çıkarların sağlanmasının yanında enerji ve Sincan Uygur Özerk Bölgesinin güvenliğini temin etmek amaçlamıştır.³⁸

Çin'in Kazakistan'a yaptığı yatırımların 2000'li yıllardan sonra artması ile ülkenin Çin'i istikrarlı bir ekonomik ortak olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Çinli şirketlerin Kazak ekonomisinin modernize edilmesinde önemli rolü olmuştur. 2007 yılında iki taraf arasında, işbirliğini artırmayı ve ikili ticareti çeşitlendirmeyi amaçlayan işbirliği programı imzalanmıştır. Kazakistan ve Çin hükümetleri arasında 2008'de ise bu işbirliği programını tamamlayan bir eylem planı kabul edilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler 2011 yılında "kapsamlı stratejik ortaklık" düzeyine çıkartılmıştır.³⁹ Kazakistan ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli ayağını enerji sektörü üzerine yapılan yatırımlar ve boru hatları çalışmaları oluşturmaktadır.

Türkmenistan, bölge ülkeleri arasında Çin'in en büyük ticaret ortağı konumundadır. Ayrıca Türkmenistan'daki doğal gazın Çin'e ulaşmasını sağlayan boru hattı dünyanın en büyük doğalgaz hattı konumundadır.⁴⁰ Çinli yetkililer 2000'li yıllardan itibaren her yıl Türkmenistan'ı düzenli olarak ziyaret etmeye başlamış, 2009'da ticaret, enerji, güvenlik ve kültürel alanda işbirliğini sağlayan hükümetlerarası komite kurulmuştur. Stratejik ortak olan iki ülke, bu ortaklıklarını geliştirmek için yeni planlar yapmaktadır. Sadece 2007-2013 yılları arasında bile iki ülke arasında ticaretin 20 kat artarak 10 milyar dolara çıkmıştır.⁴¹ Çin şirketleri Türkmenistan'da ulaşım, iletişim, bilim, teknoloji, tekstil ve diğer endüstri alanlarında çeşitli projeler gerçekleştirmektedirler. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin en önemli ayağını enerji sektörü oluşturmaktadır.

Çin hükümeti Kırgızistan'ın stratejik konumu ve Türkmenistan ile Özbekistan'dan gelen enerjinin geçiş yolunda olmasından dolayı bu ülkeyle de ilişkilerini geliştirmeye gayret etmektedir. Çin Kırgızistan'da ülkesinden giden şirketlerin altyapı, karayolu ağları ve enerji nakil hatları yapmasını desteklemektedir. Eylül 2013 'de Çin-Kırgızistan ilişkileri

³⁶ Ticaret Bakanı sözcüsü Yao Jian verdiği ticaret oranları için bkz. China- Central Asia Trade Seeing Fast Growth, 13.02.2014, <http://english.cri.cn/6826/2014/02/13/2701s812742.htm>, (06.06.2014).

³⁷ Pop, Irina Ionela, China's Energy Strategy in Cenrtal Asia: Interactions with Russia, India and Japan, UNISCI Discussion Papers, No: 24, 2010, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=143673>, (01.05.2014).

³⁸ Boulegue, Mathieu, China's Pragmatic Vector of Regionalism in Central Asia, 23.10. 2013, <http://registan.net/2013/10/23/chinas-pragmatic-vectors-of-regionalism-in-central-asia/>, (06.05.2014).

³⁹ Çin-Kazakistan ortak bildirisi: İlişkiler ' kapsamlı stratejik ortaklık' düzeyine çıkarıldı., 14.06.2011, <http://tr.chineseembassy.org/tur/xwdt/t830392.html>, (06.05.2014).

⁴⁰ China-Turkmenistan ties becoming strategic, 02.09.2013, http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/02/content_16936006.htm, (06.06.2014).

⁴¹ Beijing hosts Turkmen-Chinese summit talks, 13.05.2013, <http://www.turkmenistan.ru/en/articles/17707.html>, (06.06.2014).

stratejik ortaklık seviyesine yükseltilmiştir.⁴² Çin, Kırgızistan'ın Rusya'dan sonra ikinci büyük ticaret ortağı olmuştur. Kırgızistan, Çin mallarının Özbekistan, Kazakistan ve Rusya'ya sevkiyatı açısından da önemli bir güzergâhta yer almaktadır.⁴³

Çin, Özbekistan'da enerji, ulaşım ve telekomünikasyon alanlarında önemli yatırımlar yapmış ve bu ülkenin en büyük ikinci ticaret ortağı olmuştur. 2004 yılında başlayan çeşitli komisyonlar aracılığıyla oluşturulan ortaklık ilişkileri sonucunda iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 2012 yılına gelindiğinde 2.87 milyar dolara ulaşmıştır. 1992 yılında diplomatik ilişkilerin başlamasından bu yana ticaret hacminin 50 kat arttığı görülmektedir.⁴⁴ Çin, Özbekistan'a yatırımlar haricinde çeşitli krediler de vermektedir. 2012 yılında iki devlet arasında stratejik ortaklık kurulmuş ve bunun sonucunda petrol, doğal gaz ve uranyum çıkarılmasına ve yenilenebilir enerji potansiyelini artırmaya yönelik anlaşmalar imzalanmıştır.⁴⁵

Tacikistan'ın beş Orta Asya devletinin en yoksul ülkesi olması nedeniyle Çin ile ekonomik ilişkilerin hacmi diğer ülkelere göre oldukça düşüktür. Ancak Sincan bölgesiyle sınırı dolayısıyla Çin açısından stratejik öneme sahiptir. Çin bu ülkede otoyol yapımı, enerji nakil hatları tesisi ve hidro elektrik santraller gibi projelere imza atmaktadır. Ayrıca ülkeye kredi olanağı sunmakta ve ŞİÖ aracılığıyla mali destek ve borçlar verilmesini sağlamaktadır.⁴⁶ İki ülke arasında karşılıklı işbirliğini artırmak amacıyla 2013 yılında stratejik ortaklık kurulmuştur.⁴⁷ Türkmenistan doğal gazının Çin'e ulaşmasını sağlayacak dördüncü boru hattının Tacikistan'dan geçecek olması bu ülkeyi Çin açısından önemli kılmaktadır.

Enerji

Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'in enerji ihtiyacı ekonomik büyümesiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. 2010 yılında ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük petrol ithal eden ülkesiyken, 2014 verilerine göre ABD'yi de geçerek dünyanın en büyük petrol ve diğer akışkan gazlar ithal eden ülkesi haline gelmiştir. 2014 yılında Çin'in petrol tüketimi dünya petrol tüketiminin üçte biri olarak hesaplanmıştır.⁴⁸ Diğer yandan uzmanlar, Çin'in enerji ihtiyacının 2030 ve 2040'lı yıllara kadar katlanarak artacağı ve 2040 yılına gelindiğinde petrolde yüzde 87 oranında dışa bağımlı hale geleceğini öngörmektedirler. Çin, hâlihazırda petrol ithalatını; Ortadoğu (% 52) Afrika (% 23), Amerika (%10), Asya Pasifik bölgesi (% 2) diğer ülkeler (% 13) gibi ülkelerden gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda Kazakistan yüzde dört ile diğer ülkeler kategorisinde yer almaktadır.⁴⁹

Ekonomik büyümesine paralel olarak Çin'in enerji ithali büyük bir önem kazanmıştır. Pekin, enerji ithalini 2001 yılından önce ekonomik bir konu olarak

⁴² Çinden Orta Asya Hamlesi, 12.09.2013, <http://www.haberler.com/cin-den-orta-asya-hamlesi-5050178-haberi/>, (15.05.2014).

⁴³ Mariani, Bernorda, China's Role and Interests in Central Asia, Saferworld, Ekim 2013, s.11, <http://www.saferworld.org.uk/expertise/staff-details/11-bernardo-mariani> (01.05.2014).

⁴⁴ Aynı yerde, s. 12.

⁴⁵ Xi Jinping'den Özbekistan'a sıkı işbirliği önerisi, 09.10.2013, <http://turkish.cri.cn/781/2013/09/10/1s151933.html>, (15.06.2014).

⁴⁶ Mariani, a.g.e. s. 12.

⁴⁷ Uzbekistan, China Aim for New Horizons of Strategic Partnership, 10.10.2013, <http://uza.uz/en/politics/3758/>, (15.05.2014).

⁴⁸ China is now the world's largest net importer of petroleum and other liquid fuels, 24.03.2014, <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=15531>, (06.05.2014).

⁴⁹ China, 4.02.2014, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=CH>, (06.05.2014).

değerlendirirken bu tarihten sonra bu konuyu ekonomik gerekliliklerin ötesinde politik ve stratejik açıdan değerlendirmeye başlamıştır. Söz konusu yılda kabul edilen 'yirmi birinci yüzyıl için enerji stratejisi' şeklinde formüle edilen politika çerçevesinde enerji temininde kaynak çeşitliliğini sağlamanın önemi vurgulanmıştır.⁵⁰ Bu stratejisinin geliştirilmesinde 11 Eylül olaylarının etkisi olduğu açıktır. Bu süreçten sonra ABD'nin Irak işgali, Ortadoğu'da dengelerin değişmesi, bölgeden yapılacak petrol ithalini de tehlikeye sokmuştur. Ortadoğu bölgesindeki belirsizliklerin Çin'in ekonomik büyümesini riske sokması, enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemesi, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ve krizlerin yarattığı olumsuz etkiler, Çin'i enerji politikalarında daha dikkatli davranmaya mecbur etmiştir.⁵¹ Bu bağlamda Çin'in bir diğer sorunu da Afrika ve Orta Doğu'dan yaptığı petrol sevkiyatlarını sağlayacak tanker gemilerinin sadece yüzde 20'sine sahip olmasıdır. Kalan kısmın yurtdışından kiralama yoluyla temin edilmesi, dışa bağımlılığa ve enerji maliyetinin yükselmesine neden olmaktadır. Ayrıca Çin'e petrol getiren tanker gemilerinin tamamının Malakka Boğazı⁵² ve Tayvan üzerinden gelmek zorunda kalışı, Çin'in enerji güvenliğine büyük bir tehdit oluşturmaktadır. ABD'nin Güneydoğu Asya'da büyük askeri güç buldurması ve petrol sevkiyat rotası üzerinde her an ortaya çıkması muhtemel terör saldırıları olasılığı Çin'in enerji güvenliğini tehdit etmektedir.⁵³

Çin, yukarıda ele alınan nedenlerden dolayı enerjide kaynak çeşitliliğini sağlamak için komşusu olan Orta Asya'ya yönelerek 1997'den itibaren bölge ülkeleriyle enerji alanında ilişkiler kurmaya başlamıştır. Böylece, Çin Ulusal Petrol Şirketi (China National Petroleum Corporation-CNPC) Orta Asya ülkelerinde petrol çıkarmak için yatırımlara yönelmiştir.⁵⁴ Pekin yönetimi bölgenin enerji rezervine sahip ülkeleriyle 2004 yılında hükümetlerarası işbirliği komisyonları oluşturmuştur. Bu noktada Kazakistan Orta Asya bölgesinde Çin için paha biçilmez bir ortaktır. Örneğin 2012 verilerine göre, Kazak petrolünün yüzde 16'sı Çin tarafından ithal edilmiştir.⁵⁵ Çin, Kazakistan'daki petrol, doğalgaz, mineraller, uranyum ve diğer temel enerji kaynaklarını kullanabilmek için ülkenin enerji endüstrisini geliştirecek projelere destek vermektedir. Çin ve Kazakistan 2004 yılında ortak petrol boru hattı yapmaya başlamıştır. CNPC 2005 yılında PetroKazakistan şirketini 4,2 milyar dolara satın almıştır.⁵⁶ 2009'da ise Batı Kazakistan petrollerini doğrudan Çin'e bağlanmasını sağlayan Kenkiyak-Kumkol hattı tamamlanmıştır.⁵⁷ Bu hattın ilk etabı olan Kenkiyak-Atırau hattı aynı zamanda Kazakistan'ın bağımsızlıktan sonra yapılan ilk boru hattıdır.⁵⁸ Bu projelerden de

⁵⁰ Mo, Chen, China's Oil Supply Strategy: the Case of Saudi-Arabia and Sudan, Amineh Mehdi Parvizi ve Yang Guang, Yang, (der.), The Globalization of Energy, Brill Pub., Danvers, 2010, s.182.

⁵¹ Zhao, a.g.e., s.153.

⁵² Shaofeng, Chen, China's Self-Extrication from the "Malaca Dilemma" and Implications, International Journal of China studies, Vol.1, No.1, January 2010, <http://ics.um.edu.my/images/ics/IJCSV1N1/chen.pdf>, (06.06.2014).

⁵³ Fidan, Giray, Çin'in Orta Asya Enerji Politikası", 21.Yüzyıl, Sayı:31, Temmuz 2011, s. 26-27. https://www.academia.edu/2492631/Cinin_Orta_Asya_Enerji_Politikasi, (06.05.2014).

⁵⁴ CNPC in Kazakhstan, <http://classic.cnpc.com.cn/en/cnpcworldwide/kazakhstan/>, (06.06.2014).

⁵⁵ Kazakhstan, U.S. Energy Information Administration, 28.01.2013, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=kz>, (06.06.2014).

⁵⁶ Mariani, a.g.e., s.11.

⁵⁷ Yapıcı, Utku, "Kazakistan'ın Dış Güvenlik Politikasında Çok-vektörlülük", Demirtepe, M.Turgut, ve Özkan, Güner, (der.) Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik, USAK Yayınları, Ankara, 2013, s. 211.

⁵⁸ Kazakhstan, U.S. Energy Information Administration, 28.01.2013, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=kz>, (06.06.2014).

anlaşılmaktadır ki, Kazakistan enerji bağlamında Çin açısından vazgeçilmez bir ortaktır.⁵⁹ Kazakistan bağımsız bir devlet olarak üçüncü bir tarafın etkisi olmadan ve en önemlisi de Rusya'dan bağımsız olarak bu projeye ortak olurken, Çin ise sınırları ötesinde büyük bir proje gerçekleştirme deneyimi yaşamıştır.

Çin'in enerji politikaları açısından diğer önemli ortağı Türkmenistan'dır ki, bu ülkeden doğal gaz ithal edilmektedir. Türkmenistan'ın zengin doğalgaz rezervlerine sahip olması son on yıllarda Çin ile ekonomik ilişkilerinin ivme kazanmasını sağlamıştır. CNPC ve Mitsubishi ve Exxon şirketleri 1995 yılında Türkmenistan'da yeni yataklarda doğal gaz üretebilmek için yapılabirlik çalışmaları yaparak, bir yıl sonra sonlandırmışlardır. 2004 yılına gelindiğinde ise Çin Petrol Teknolojisi ve Geliştirme Şirketi ile Türkmengaz 14,5 milyon dolarlık doğal gaz anlaşmasına imza atmışlardır.⁶⁰ Bu faaliyetler neticesinde Türkmen gazı 2006 yılında Çin'e ulaşmaya başlamıştır. Diğer yandan CNPC şirketi, 2007 yılında Bağtیارlık bölgesinde doğal gaz sahalarının araştırılması ve üretilmesi için lisans almıştır.⁶¹ Bu şirket, 2007'den beri bu bölgeye 4 milyar dolarlık yatırım yaparak, iki adet doğal gaz arıtma tesisi kurmuştur. Bu tesislerin yapımının tamamlanmasından sonra Bağtیارlık bölgesinden Çin'e her yıl 15 milyar metreküp doğalgaz akışı gerçekleşecektir. Çin'in Türkmenistan'da başta enerji sektörü olmak üzere yapmış olduğu yatırımlar 20 milyar doları geçmiştir. Türkmenistan, 2009 yılından bu yana Çin'e takriben 80 milyar metreküp doğalgaz satmıştır.⁶² Bundan başka Çin, 2014 yılında Türkmen-Özbek sınırından başlayarak, Sincan'a ulaşan üçüncü bir doğal gaz hattını faaliyete geçirmiştir.⁶³ Bu arada dördüncü doğal gaz hattının çalışmalarını sürdüren Çin, bu hattı ise 2016 yılına yetiştirmeye çalışmaktadır.⁶⁴

Sonuç

Çin'in, Orta Asya ülkeleriyle kurduğu ekonomik ilişkilerde ülkeler bazındaki farklılıklara rağmen, bu ülkenin Orta Asya politikası genel olarak izlenen ekonomik büyüme stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Çin'in bölgeye yönelik olarak uygulamaya koyduğu faal dış politikanın temelinde her ne kadar ekonomi ve enerjiyle birlikte güvenlik önemli olsa da, bu çalışmada ekonomi ve özellikle enerjinin Çin ve Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesinde motor rolü oynadığı ortaya konmuştur. Çin, Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki ayrılıkçı hareketleri Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini sağlamlaştırarak kontrol altına alma yönünde davranmaktadır.

Diğer yandan hayata geçirilen stratejik ortaklıklarla bölgenin ekonomik kalkınmasında Çin'in önemli bir etkisi olmuştur. Çin açısından Orta Asya, hem bir pazar hem de Çinli şirketlerin yatırım yaptığı bir bölgedir. Pekin ayrıca verdiği kredilerle hem bölge devletlerinin ekonomik gelişmesini sağlamakta, hem de kendi ekonomik büyümesine

⁵⁹ Saurbek, Zhanibek, Kzakh-Chinese Energy Realitions: Economic Pragmatism or Political Cooperation?, China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 6, No.1, 2008, s. 86, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=55284>, (06.06.2014).

⁶⁰ Mariani, a.g.e., s.11.

⁶¹ Petersen, Alexandros, ve Barysch, Katinka, Russia, China And The Geopolitics Of Energy In Central Asia, Centre for European Reform, London, 2011, s. 41. http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/rp_010-4118.pdf, (01.05.2014).

⁶² Türkmenistan, Çin'e doğalgaz ihracatını arttırıyor, 8.05.2014, http://turkish.ruvr.ru/2014_05_09/turkmenistan-cin-dogalgaz/, (12.05.2014).

⁶³ China, Central Asian countries open 3rd gas line, 16.06. 2014, <http://english.peopledaily.com.cn/n/2014/0616/c90883-8741477.html>, (16.06.2014).

⁶⁴ CNPC to build pipeline with Tajiktransgaz 11.03.2014, http://www.chinadaily.com.cn/business/2014-03/11/content_17337601.html, (16.06.2014).

katkı sağlamaktadır. Bundan başka ülkesinde devlet kontrolünde sınırlı olanaklara sahip olan Çinli girişimci, Orta Asya devletlerinde görece daha kolay bir şekilde iş yapabilme olanağı bulmaktadır. Çin coğrafi yakınlığı sayesinde bir yandan Orta Asya'dan düşük maliyetle enerji ithal ederken, diğer yandan da ulusal enerji stratejisine uygun olarak enerji ithal ettiği bölgeleri çeşitlendirmiş olmaktadır. Ayrıca enerji işbirliği ekonomik ilişkileri de geliştirmekte, bu ilişkiler geliştikçe Çin kendi sınır güvenliğini sağlamlaştırmaktadır. Sonuç olarak, Çin'in, Orta Asya'ya yönelik izlemiş olduğu ekonomi ve enerji eksenli politikanın önümüzdeki on yıllarda da devam edeceği söylenebilir.

KAYNAKÇA:

- Alperen, Ümit, Şanghay İşbirliği Örgütü Türkiye İçin Bir Alternatif midir? 25.12.2013, [http://www.bilgesam.org/incele/117/-sanghai-isbirligi-orgutu-turkiye-icin-bir-alternatif-midir-/,](http://www.bilgesam.org/incele/117/-sanghai-isbirligi-orgutu-turkiye-icin-bir-alternatif-midir-/) (06.05.2014).
- Bahadır, Tural, Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya ve “Yeni Büyük Oyun”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Ocak 2014, Cilt: 5, Sayı:1. [http://www.esbadergisi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=67&lang=tr,](http://www.esbadergisi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=102&Itemid=67&lang=tr) (06.06.2014).
- Beijing hosts Turkmen-Chinese summit talks, 13.05.2013, <http://www.turkmenistan.ru/en/articles/17707.html> (06.06.2014).
- Bergsagger, Henrik, China, Russia and Central Asia: The Energy Dilemma, FNI Report 16, 2012, [http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1612.pdf,](http://www.fni.no/doc&pdf/FNI-R1612.pdf) (01.05.2014).
- Boulegue, Mathieu, China’s Pragmatic Vector of Regionalism in Central Asia, 23.10.2013, [http://registan.net/2013/10/23/chinas-pragmatic-vectors-of-regionalism-in-central-asia/,](http://registan.net/2013/10/23/chinas-pragmatic-vectors-of-regionalism-in-central-asia/) (06.05.2014).
- Chang, Felix K., Fresh Perspectives on East Asia Future China's Central Asian Power and Problems, [https://www.fpri.org/docs/Chinas_Central_Asian_Power_and_Problems.pdf,](https://www.fpri.org/docs/Chinas_Central_Asian_Power_and_Problems.pdf) (06.05.2014).
- Dauliatova, Şahzada, Çin’in Doğu Türkistan Politikası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007, s.69.
- China-Central Asia Trade Seeing Fast Growth, 13.02.2014, [http://english.cri.cn/6826/2014/02/13/2701s812742.html,](http://english.cri.cn/6826/2014/02/13/2701s812742.html) (06.06.2014).
- China is now the world’s largest net importer of petroleum and other liquid fuels, 24.03.2014, [http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=15531,](http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=15531) (06.05.2014).
- China, 04.02.2014, [http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=CH,](http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=CH) (06.05.2014).
- China, Central Asian countries open 3rd gas line, 16.06.2014, [http://english.peopledaily.com.cn/n/2014/0616/c90883-8741477.html,](http://english.peopledaily.com.cn/n/2014/0616/c90883-8741477.html) (16.06.2014).
- China-Turkmenistan ties becoming strategic, 02.09.2013, [http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/02/content_16936006.htm,](http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/02/content_16936006.htm) (06.06.2014).
- Cho, Hyun-Binn, The ‘China Alternative’? Chinese Counter-Norms and China’s Offensive and Defensive Soft Power Asia Pacific: Perspectives, Kasım 2011. [https://www.usfca.edu/uploadedFiles/Destinations/Institutes_and_Centers/pacificrim/perspectives/docs/v10n2/app_v10n2_Cho.pdf,](https://www.usfca.edu/uploadedFiles/Destinations/Institutes_and_Centers/pacificrim/perspectives/docs/v10n2/app_v10n2_Cho.pdf) (06.06.2014).
- Clarke, Michael, China and the Shanghai Cooperation Organization: The Dynamics of “New Regionalism,” “Vassalization,” and Geopolitics in Central Asia, Edt. Emilian Kavalski, The New Central Asia The Regional Impact Of International Actors, World Scientific Publishing, London, 2010.
- CNPC in Kazakhstan, [http://classic.cnpc.com.cn/en/cnpcworldwide/kazakhstan/,](http://classic.cnpc.com.cn/en/cnpcworldwide/kazakhstan/) (06.06.2014).
- CNPC to build pipeline with Tajiktransgaz 11.03.2014, [http://www.chinadaily.com.cn/business/2014-03/11/content_17337601.htm,](http://www.chinadaily.com.cn/business/2014-03/11/content_17337601.htm) (16.06.2014).
- Confucius Institutes Around the Globe, [http://confuciusinstitute.unl.edu/institutes.shtml,](http://confuciusinstitute.unl.edu/institutes.shtml) (02.06.2014).
- Çinden Orta Asya Hamlesi, 12.09.2013, [http://www.haberler.com/cin-den-orta-asya-hamlesi-5050178-haberi/,](http://www.haberler.com/cin-den-orta-asya-hamlesi-5050178-haberi/) (15.05.2014).

- Çin-Kazakistan ortak bildirisi: İlişkiler ‘ kapsamlı stratejik ortaklık’ düzeyine çıkarıldı., 14.06.2011, <http://tr.chineseembassy.org/tur/xwtd/t830392.html>, (06.05.2014).
- Çolakoğlu, Selçuk, 11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin-Orta Asya İlişkileri, s. 45, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yC7Rs651dAHbXQIUff9YCkm8ZOkeVD.pdf>, (06.05.2014).
- , Çin'in Orta Asya Polikası (1991-2007), Demirtepe, M. Turgut, (der.) Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası, USAK Yayınları, Ankara, 2008.
- Duchatel, Mathieu, ve Brauner, Oliver, Oct.12. Harmony or Discord? Foreign Policy Implications of China's Upcoming Party Congress, http://www.sipri.org/media/newsletter/essay/Brauner_Duchatel_Oct12, (06.06.2014).
- Ekrem, Erkin, Çin'in Orta Asya Politikaları, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Yayın No: 04, 2011. http://yayinlar.yesevi.edu.tr/static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf, (06.05.2014).
- European Union, Trade in goods with China, European Commission, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113366.pdf, (06.06.2014).
- Fidan, Giray, Çin'in Orta Asya Enerji Politikası”, 21.Yüzyıl, Sayı:31, Temmuz 2011. https://www.academia.edu/2492631/Cinin_Orta_Asya_Enerji_Politikasi, (06.05.2014).
- Güneş, Ergin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin, Rusya Örneğinde Asya Politikaları, E-Journal Of New World Sciences Academy, 2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 4C0095, http://www.newwsa.com/download/gecici_makale_dosyalari/NWSA-4783-2-4.pdf, (06.05.2014).
- Horta, Loro, The Shanghai Cooperation Organization (SCO): An Asian NATO?, Asia Pasific: Perspectives, Volume VIII, Number 1, June, 2008, http://usf.usfca.edu/pac_rim/new/research/perspectives/app_v8n1_horta.pdf, (06.05.2014). <http://turkish.cri.cn/882/2012/10/09/1s143527.html>, (02.06.2014). <http://www.enu.kz/tr/kazanma/doktora/cift-diplomali-egitim/cift-diplomali-egitim-programi/>, (12.05.2014).
- Jiao, Wu ve Yunbi, Zhang, Xi proposes a 'new Silk Road' with Centrail Asia, 08.09. 2013, http://www.chinadaily.com.cn/sunday/2013-09/08/content_16952160.htm, (06.05.2014).
- Kasım, Kamer, Başat Güç(ler) Değişecek mi? Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, USAK, 03.02.2014, <http://www.usak.org.tr/print.php?id=2223&z=6>, (05.05.2014).
- Kazakhstan, U.S. Energy Information Administraton, 28.01.2013, <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=kz>, (06.06.2014).
- Laruelle, Marlene ve Peyrouse, Sebastian, Globalizing Central Asia: Geopolitics and the Challenges of Economic Development, M.E. Sharpe, New York, 2013.
- Lexian, Fang, Is China's Foreign Policy Becoming Less Ideological?, Paper for International Workshop on “Regional Governance: Great China in the 21. Century” Oct. 24-25, 2003, University of Durham, UK, <https://www.dur.ac.uk/resources/china.studies/ischinasforeignpolicybecominglessideologic al.pdf>, (06.06.2014).
- Marketos, Thrassy N., China's Energy Geopolitics: The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia, Routledge Contemporary Chinas Series, New York, 2009.
- Medeiros, Evan, S., China's International Behavior, Activism, Opportunism, and Diversification, RAND Project Air Force, United States, 2009, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG850.pdf, (06.06.2014).

Ming-te, Hung, ve Liu, Tony Tai-Ting, China's Foreign Policy in Central Asia, USAK, Cilt: 5, Sayı: 10, 2010, https://www.academia.edu/719943/Chinas_Foreign_Policy_in_Central_Asia, (01.05.2014).

Mo, Chen, China's Oil Supply Strategy: the Case of Saudi-Arabia and Sudan, Amineh Mehdi Parvizi ve Yang Guang, Yang, (der.), The Globalization of Energy, Brill Pub., Danvers, 2010,

Model of SCO University, <http://www.kstu.kz/model-universiteta-shos-2/?lang=en>, (12.05.2014).

Nathan, Andrew J., Principles of China's Foreign Policy, http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_forpol_principles.html, (06.05.2014).

Petersen, Alexandros, ve Barysch, Katinka, Russia, China And The Geopolitics Of Energy In Central Asia, Centre for European Reform, London, 2011, http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/rp_010-4118.pdf, (01.05.2014).

Pop, Irina Ionela, China's Energy Strategy in Cenrtal Asia: Interactions with Russia, India and Japan, UNISCI Discussion Papers, No: 24, 2010, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=143673>, (01.05.2014).

Rabakkand, Gael ve Andresy, Agnes, Why should trade between Central Asia and China continue to expand?, Springer-Verlag, 2007, <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10308-007-0115-5>, (06.06.2014).

Roney, Tyler, The Shanghai Cooperation Organization: China's NATO?, 11. 09. 2013, <http://thediplomat.com/2013/09/the-shanghai-cooperation-organization-chinas-nato-2/>, (06.05.2014).

Saurbek, Zhanibek, Kzakh-Chinese Energy Realitions: Economic Pragmatism or Political Cooperation?, China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 6, No.1, 2008, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=55284>, (06.06.2014).

Shaofeng, Chen, China's Self-Extrication from the "Malaca Dilemma" and Implications, International Journal of China studies, Vol.1, No.1, January 2010, <http://ics.um.edu.my/images/ics/IJCSV1N1/chen.pdf>, (06.06.2014).

Shen, Wenwen, China and its Neighbours: Troubled Relations, 01.03.2012, [ttp://www.eu-asiacentre.eu/pub_details.php?pub_id=46](http://www.eu-asiacentre.eu/pub_details.php?pub_id=46), (01.05.2014).

Sulemein, Usen, Energy in Central Asia: Balance, Not a Great Game, 14.02.2014, <http://nationalinterest.org/commentary/energy-central-asia-balance-not-great-game-9882>, (15.05.2014).

Swanström, Niklas, China and Greater Central Asia: New Frontiers?, Silk Road Paper, December 2011, The Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, <http://www.silkroadstudies.org/new/docs/silkroadpapers/1112Swanstrom.pdf>, (01.05.2014).

Türkmenistan, Çin'e doğalgaz ihracatını arttırıyor, 8.05.2014, http://turkish.ruvr.ru/2014_05_09/turkmenistan-cin-dogalgaz/, (12.05.2014).

Uzbekistan, China Aim for New Horizons of Strategic Partnership, 10.10.2013, <http://uza.uz/en/politics/3758/>, (15.05.2014).

Xi Jinping'den Özbekistan'a sıkı işbirliği önerisi, 09.10.2013, <http://turkish.cri.cn/781/2013/09/10/1s151933.html>, (15.06.2014).

Yakobashvili, Temuri, A Chinese Marshall Plan for Central Asia, 16.10.2013, <http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12838-a-chinese-marshall-plan-for-central-asia?.html>, (06.05.2014).

Yapıcı, Utku, “Kazakistan’ın Dış Güvenlik Politikasında Çok-vektörlülük”, Demirtepe, M.Turgut, ve Özkan, Güner, (der.) Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik, USAK Yayınları, Ankara, 2013.

Yardımcıoğlu, Mahmut, ve Koçarslan Hüseyin, Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yıl:2012, Sayı:2, s.169.

Zhao, Suisheng, Chinese Foreign Policy as a Rising Power to Find Its Rightful Place, Perceptions, Spring 2013, Volume XVIII, No: 1, <http://sam.gov.tr/tr/chinese-foreign-policy-as-a-rising-power-to-find-its-rightful-place/>, (01.05.2014).

Zhimin, Chen, International Responsibility and China’s Foreign Policy, http://www.nids.go.jp/english/publication/joint_research/series3/pdf/3-1.pdf, (01.06.2014).

-----, Nationalism, Internationalism and Chinese Foreign Policy, Journal of Contemporary China, (2005), 14 (42), February, <http://www.cewp.fudan.edu.cn/attachments/article/68/Chen%20Zhimin,%20Nationalism,%20Internationalism%20and%20Chinese%20Foreign%20Policy.pdf>, (01.06.2014).